

Вісник Національної академії оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НАОУ, 2008. – Вип. 2 (6). – 194 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова:

Радецький В.Г., генерал армії України, начальник Національної академії оборони України, кандидат історичних наук

Члени:

Вербицький В. В., доктор педагогічних наук, професор

Іващенко Л. Я., доктор педагогічних наук, професор

Лігоцький А. О., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Нешадим М. І., доктор педагогічних наук, професор

Стефаненко П. В., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Ягунов В. В., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Ложкін Г. В., доктор психологічних наук, професор

Малхазов О. Р., доктор психологічних наук, доцент

Моляко В. О., доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН

Охременко О. Р., доктор психологічних наук, доцент

Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор

Голуб В. Й., доктор історичних наук, професор

Карпенко М. Ф., доктор історичних наук, професор

Рибак М. І., доктор історичних наук, професор

Уткін О. І., доктор історичних наук, професор

Шевчук В. П., доктор історичних наук, професор

Мосов С. П., доктор військових наук, професор

Семон Б. Й., доктор технічних наук, професор, генерал-майор

Богайчук В. Ж., кандидат політичних наук, доцент, полковник

Мулява В. Д. кандидат філософських наук, доцент

Осьодло В. І. кандидат психологічних наук, доцент, полковник

Руденко М. В. кандидат педагогічних наук, доцент, полковник

РЕДАКЦІЯ:

Редактор – **Стасюк В.В.**, доктор психологічних наук, професор

Заступник редактора – **Сокаль І.І.**, кандидат історичних наук

Відповідальний секретар – **Богайчук В.Ж.**, кандидат політичних наук, доцент

Засновник – Національна академія оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника КВ № 10971 від 13.02 2006 р.

Згідно постанови президії ВАК України від 14. 06. 2007 р. № 1-05/6 збірник “Вісник Національної академії оборони України” визнано фаховим виданням у галузі педагогічних та психологічних наук.

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-186, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29

ЗМІСТ

Питання педагогіки

<i>Васильєв О. М.</i> Особливості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах в контексті Болонського процесу.....	5
<i>Горбенко Ю. Л.</i> Формування національних ціннісних орієнтацій та громадянських якостей особистості: тенденції та причини змін у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі.....	11
<i>Гришчук В. О.</i> Формування історичної самосвідомості у курсантів (студентів) вищих військових навчальних закладів – провідний аспект національного відродження.....	15
<i>Ісасико Т. К.</i> Формування професійної етики майбутніх офіцерів у військово-дидактичному процесі.....	21
<i>Карпова – Чемерис Л. І.</i> Проблеми та шляхи удосконалення управлінської культури в професійній діяльності офіцера.....	25
<i>Колісник О. Л.</i> Психолого-педагогічний підхід в управлінні виховною роботою щодо курсантів (студентів) вищих військових навчальних закладів.....	34
<i>Кубіцький С. О.</i> Особливості організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх офіцерів.....	39
<i>Зонь В. В., Шилова О. І.</i> Історіографічний аналіз соціальної відповідальності менеджерів.....	44
<i>Онишко О. В.</i> Роль педагогічного оцінювання у процесі навчання курсантів ВВНЗ України.....	56
<i>Остапенко В. М. Остапенко А. В.</i> Механізм інноваційного процесу в высшій школі.....	61
<i>Токар Т. О.</i> Експертна оцінка тестових завдань як запорука ефективного застосування інформаційних методів при оцінюванні знань курсантів.....	63
<i>Терентьєва Н. О.</i> Забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах в контексті Болонського процесу.....	66
<i>Черчик О. М.</i> Модернізація військової освіти у контексті Болонських вимог.....	70

Питання психології

<i>Бараннік В. А.</i> Особливості індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців служби за контрактом з девіантною і делінквентною поведінкою.....	74
<i>Дебреньок А. П.</i> Психологічна сумісність групової діяльності військових операторів на бойовому чергуванні.....	77
<i>Дончак А. М.</i> Деякі психологічні механізми спадкоємності поколінь військовослужбовців.....	81
<i>Карманов М. М., Редько С. І.</i> Ділові ігри як інтерактивний метод соціально-психологічного навчання управлінців.....	86
<i>Копаниця О. В., Хміляр О. Ф.</i> Практичний розум професійного військового.....	90
<i>Костюкова Н. В.</i> Самосвідомість людини як головний механізм актуалізації її Я-концепції.....	95
<i>Лефтеров В. О.</i> Цільова програма професійно-психологічного розвитку персоналу.....	

Горбенко Ю.Л. кандидат психологічних наук
начальник кафедри ВІТІ НТУ "Київський
політехнічний інститут" (м. Полтава)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕНДЕНЦІ ТА ПРИЧИНИ ЗМІН У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В статті проводиться аналіз сучасного стану рішення проблеми формування громадянських якостей і національних ціннісних орієнтацій в процесі професійної підготовки громадян. Розкриваються причини, основні чинники та шляхи формування громадських якостей особи.

В статье проводится анализ современного состояния решения проблемы формирования гражданских качеств и национальных ценностных ориентаций в процессе профессиональной подготовки граждан. Раскрываются причины, основные факторы и пути формирования гражданских качеств личности.

The article analyses modern solution of the problem of upbringing the civil qualities and orientations to national values in the process of professional training. The author also discusses reasons, major factors and ways of upbringing the civil qualities of a person.

Особливості військової діяльності визначають жорсткі вимоги до особистих рис військовослужбовців, передбачають певну ієрархію цінностей, у відповідності з якою пріоритет національних, громадянських цінностей перед особистими є незаперечними.

І тому перед системою військової освіти ставляться досить складні завдання: у процесі військово-професійної підготовки громадян, які вступають до вищих військових навчальних закладів для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня, сформувати в них національні ціннісні орієнтації та громадянські якості.

Розуміючи важливість формування громадянських якостей особистості, багато вчених намагаються дослідити основні тенденції та причини їх змін у процесі навчання в вищому навчальному закладі.

Ця проблема була предметом дослідження багатьох учених як у нашій країні, так і за кордоном. Такі вчені, як Є. А. Афонін [2], М. Й. Варій [4], М. І. Нецадим [8], Я. В. Подоляк [9], Г. Д. Темко [12], В. В. Ягунов [15] та інші, розробили наукові підвалини виховання свідомих захисників Батьківщини.

Результати які були отримані у цих роботах [1, 6, 8, 12], свідчать, що навчально-виховний вплив, який здійснюється у вищому навчальному закладі з метою формування громадянських ціннісних орієнтацій військовос-

лужбовців, не досягає поставленої мети тому, що йому суперечить вплив військового середовища. Саме через вплив військового середовища у ситуації практично ідентичного навчально-виховного впливу у становленні ціннісних орієнтацій курсантів спостерігаються тенденції зниження сформованості громадянських якостей залежно від курсу навчання.

Причини такого становища, коли ВВНЗ фактично не виконують свого основного завдання – готувати патріотів – можна зрозуміти, проаналізувавши офіційно визнані недоліки системи військової освіти.

Військова освіта України, так само як і загальнодержавна, "визначається:

– пониженням її ролі, детермінацією у певних межах та залишковим принципом фінансування;

– "валовим" характером підготовки фахівців, ігноруванням особистості, недостатньо активним пошуком талантів та відсутністю зацікавленості в наданні їм можливостей для повного розкриття здібностей;

– девальвацією цінностей вищої освіти, її елітарності в аспекті розвитку інтелектуального рівня особистості, її статусу, що має гарантувати особистості певну соціальну роль та матеріальне забезпечення;

– авторитарним управлінням освітою, ігноруванням національних особливостей;

– технократичним уявленням про соціальну роль фахівців із утратою особистістю

свого загального духовного та культурного рівня;

– ізоляваністю від світової освіти, ігноруванням її досвіду;

– певною затеоретизованістю психолого-педагогічної науки, відривом її від реального навчально-виховного процесу;

– недостатньою інтеграцією з фундаментальною та прикладною наукою, сучасними технологіями, засобами, що відповідають кращим світовим зразкам;

– певною невідповідністю структури та змісту навчання вимогам життя і реальній практичній діяльності фахівців, розмитістю кваліфікаційних вимог;

– перевантаженістю змісту навчання, ігноруванням психофізіологічних рекомендацій стосовно можливостей засвоєння тими, хто навчається, пропонованих обсягів навчального матеріалу;

– недостатньою розробленістю всебічної системи мотивації навчання;

– недооцінкою значення самостійної роботи в системі навчання, у розвитку особистості;

– недосконалістю системи психолого-педагогічного супроводження підготовки фахівців;

– відсутністю чітких критеріїв об'єктивної оцінки знань та вмій тих, хто навчається; недостатньою вимогливістю науково-педагогічного складу; недостатнім використанням такого засобу, як відрахування з навчального закладу" [8, с. 47].

Професійне становлення неможливе без нагромадження несвідомого досвіду й установок. І настає момент, коли професійне несвідоме перетворюється в стереотипи мислення, поведінки й діяльності. Негативні приклади безпосереднього керівництва, недосконалість стилю та методів управління процесом підготовки офіцерських кадрів, невідповідність структури та змісту навчання вимогам життя і реальній практичній діяльності призводить до того, що в екстремальних ситуаціях бойових дій, до яких повинні готувати ВВНЗ, можуть спрацювати ті негативні стереотипи, які засвоєні під час професійної підготовки.

Ще П. Я. Гальперин указував, що "... при несподіваній зміні ситуації нерідко трапляється, що дії починають виконуватися по окремих

умовних подразниках, без усвідомлення фактичного становлення в цілому. Тоді говорять, що автоматизми діють всупереч розумінню" [5, с. 84].

Ми вважаємо, що для з'ясування причин низьких громадянських якостей випускників ВВНЗ, достатньо констатації одного недоліку у військовій освіті України: "певна невідповідність структури та змісту навчання вимогам життя й реальній практичній діяльності військових фахівців" [8, с. 130]. Поки такий недолік буде існувати, навряд чи нам вдасться виховати справжнього патріота. Такі ж доводи висловлюються й відносно старшокласників, які є потенційними курсантами й студентами. На думку М. Й. Боришевського, "незначна кількість чи й просто відсутність позитивних прикладів поруч із собою, на наш погляд, також негативно впливає на низьке місце вказаних цінностей в ієрархії значущих цінностей старшокласників" [10, с. 46].

У таких умовах курсанти поступово втрачають віру в справедливість, чесність та інші загальнолюдські цінності. Така ситуація підтверджує постулати О. Г. Асмолова про те, що "перевиховання особистості завжди йде через зміну діяльності, а тим самим і через зміну смислових установок і в принципі не може здійснюватися за допомогою впливу чисто вербального характеру" [1, с. 327 – 328].

Спираючись на результати нашого дослідження [6], можемо виокремити деякі шляхи формування громадянських ціннісних орієнтацій.

Одним з елементів, а водночас і чинників, що зумовлюють виникнення, функціонування та розвиток національної самосвідомості, яка у свою чергу, є головною умовою формування національних ціннісних орієнтацій, як визначає це М. Й. Боришевський, є національна ідентифікація [3, с. 18]. На його думку, "від змістової сутності "образу-Я" особистості, від спрямованості її етнічних, національних ціннісних орієнтацій великою мірою залежить, який внесок насправді здатна зробити людина в досягнення значимих для етносу, для нації, держави цілей" [3, с. 15].

Найбільш складною проблемою при визначенні шляхів формування громадянських та національних ціннісних орієнтацій залишається подолання наслідків маскування під "за-

галнолюдовські цінності” націоналістичних державно-імперських інтересів. Сімдесятирічний “експеримент” Радянського Союзу показав один із можливих варіантів створення та втілення в життя “світської релігії”, згідно з якою держава пропагувала загальнолюдовські та суспільні цінності.

І тому сьогодні, незважаючи на те що всі побачили тотальне заперечення загальноприйнятих “загальнолюдовських” цінностей інститутами, які ці цінності пропагували, все одно у представників старшого покоління дуже складно долається саме ідентифікація з “радянським народом.”

У молодшого покоління в цій ситуації виник світоглядний вакуум, заповнити який намагаються за допомогою засобів інформаційно-психологічної війни сили, які бажають “цивілізовано” та “гуманно” колонізувати нашу країну. Ця мета досягається за рахунок руйнування та модифікації у свідомості нашої нації розуміння ролі й місця України у світових процесах, прищеплення почуття меншовартості, уявлення про себе як неповноцінних, другосортних людей, розпалювання нижчих та агресивних інстинктів і, найголовніше, недопущення можливості ідентифікації з українською нацією.

Використовуючи досвід Радянського Союзу з формування ідентифікації з “радянським народом”, у сучасних умовах система військової освіти повинна спрямувати свої зусилля на формування національної ідентифікації та розвиток національної самосвідомості, з огляду на помилки, допущені в радянські часи (тотальне заперечення в діяльності “загальнолюдовських” цінностей інститутами, які ці цінності пропагували).

Другим шляхом формування загальнолюдовських цінностей може бути досвід США, Великобританії та багатьох інших західних країн – формування громадянських ціннісних орієнтацій на підґрунті релігійного виховання. Вічні істини не потребують поправок і змін. Насильницьке вилучення їх із нашого життя призвело до зубожіння й духовної деградації нації.

М. Олпорт визначав зріле релігійне почуття як “...установку позитивно реагувати ... на об’єкти й принципи, які індивід вважає вкрай важливими в його житті і які мають від-

ношення до того, що він визнає постійним або головним у природі речей” (цитую за [14, с. 183]).

Бейт-Халламі стверджує, що “релігія – це система підтримки ідентичності, що забезпечує міст між індивідуалістичною й колективістською ідентичністю” (цитую за [14, с.259]). Р. Еммонс дотримується такої ж точки зору і вважає, що “релігія, або духовність, у змозі забезпечити єдину філософію життя й служити інтегруючою й стабілізуючою силою в ситуації постійного тиску оточення й культури в напрямку фрагментації, особливо в постмодерністських культурах (McAdams [17]). Ця гіпотеза релігії-як-інтеграції представляється багатообіцяючою” (цитую за [14, с. 260]).

Подібні думки висловлює при аналізі виникнення громадянських мотивів О. В. Шевченко в роботі “Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці”. На сторінках науково-методичного посібника зазначено: “Відносно проблеми виникнення громадянських (суспільних) мотивів поведінки людини аналіз психологічної літератури дозволяє виділити два погляди: перший наголошує на тому, що вони виникають і формуються шляхом навчання; другий акцентує на існуванні вроджених основ суспільних мотивів у вигляді безумовних “соціальних рефлексів”. Перший погляд має два аспекти: одні автори вважають достеменною тезу про те, що суспільні мотиви є цілком “вивченими”, але здатність до цього обмежується певним чином біологічними чинниками, інші заперечують існування таких обмежень (А. Адлер, Ю. Бронфенбренер, Г. Айзенк, Д. О. Хебб, Е. Хільгард та ін.). Існування таких поглядів стимулює пошуки відповідей на такі запитання: якими є механізми соціального розвитку суспільних мотивів у чому полягає їх біологічна зумовленість?” [10, с. 67].

Підсумовуючи розглянутий матеріал, можна зробити такі висновки:

– професійно-виховний вплив, що здійснюється в процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі з метою формування громадянських ціннісних орієнтацій, може не досягати її, якщо йому суперечить негативний вплив військового середовища (аналіз даних дослідження свідчить про те, що

в курсантів існує тенденція до зниження прояву громадянських якостей, у залежності від року навчання);

– в останніх наукових дослідженнях [10, 13, 14, 16, 17 та ін.] звертається увага на необхідність урахування впливу свідомих та підсвідомих, біологічних та соціальних факторів на становлення ціннісних орієнтацій особистості. Існування таких поглядів стимулює пошуки відповідей на запитання: якими є механізми соціального розвитку суспільних мотивів, у чому полягає їх біологічна зумовленість? “Передсвідомі переконання” Р. Еммонса напштовхують на необхідність до-

слідження передсвідомої орієнтації на цінності, обумовленої вродженими біологічними факторами.

Перспективним, також, на наш погляд, є врахування наукових поглядів М.-Л. А. Чепи про те, що “за своїми сутнісними характеристиками рівні розвитку людини – організм, індивід, особистість, суб’єкт, індивідуальність та духовність – детерміновані як “знизу”, так і “зверху”, як “зсередини”, так і “ззовні” [13, с. 35]. Ці слова підкреслюють необхідність подальших комплексних наукових пошуків розв’язання окреслених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. – М.: Смысл, 2002. – 480 с.
2. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. – К.: Інтерграфік, 1994. – 304 с.
3. Боришевський М. Й. Національна свідомість у громадянському становленні особистості. – К: СКО “Беркут”, 2000. – 63 с.
4. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборні технології: Навч.-методичний посібник. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 400 с.
5. Гальперин П. Я. Введение в психологию. – М., 1976. – 284 с.
6. Горбенко Ю.Л. Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців. Дис. ... канд. психол. наук. – Київ, 2006. – 201 с.
7. Манилов В. Л. Национальная безопасность: ценности, интересы и цели // Военная мысль. – 1995. – № 6. – С. 29 – 40.
8. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. – К., 2002. – 848 с.
9. Подоляк Я. В. Личность и коллектив: Психология военного управления. – М.: Вое-низдат, 1989. – 354 с.
10. Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці / За заг. ред. М. Й. Боришевського. – К.: Міленіум, 2004. – 154 с.
11. Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці / За заг. ред. М. Й. Боришевського. – К.: Міленіум, 2004. – 154 с.
12. Темко Г. Д. Формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз): Дис. ... докт. филос. Наук. – К., 1998. – 397 с.
13. Чепи М.-Л. А. Самореалізація людської самості: віковий аспект // Людина у світі духовної культури: Матеріали міжнародної наукової конференції 17. - 18.05.2002. – К., 2002. – С. 50 – 52.
14. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности. – М.: Смысл, 2004. – 416 с.
15. Ягупов В. В. Військова й соціальна психологія. – К.: Вид-во КДУ, 2000. – 522 с.
16. Beit-Hallahmi В. Prolegomena to the psychological study of religion. Lewisburg, PA: Bucknell University Press, 1989.
17. McAdams D. P. Personality, modernity, and the storied self: A contemporary framework for studying persons. – Psychological Inquiry, 1996. – P. 7, 295 – 321.